

| 1918

Az általános választójog bevezetése

A demokratizálás rögzös útja

1918. november 23-án a magyar öszirózsás forradalom első néptörvénye kimondta a lényegében általános, titkos, egyenlő és közvetlen választójogot, amely az akkori Európa egyik legdemokratikusabb szabályozása volt. Ez a reform igencsak radikális lépésnek számított, mert a korábbi Magyar Királyságban az 1867 után folyamatosan működő parlamenti „népképviselési” rendszer egyik fő jellemzője a szűkkörű, az összlakosságnak csak kb. 6%-ra kiterjedő választójog maradt egészen az első világháborúig. A 20. század elejére ez az arány már jelentősen elmaradt nemcsak a nyugat- vagy észak-európai országokéitól, hanem az Osztrák–Magyar Monarchia másik felének szabályozásától, sőt a környező délkelet-európai államokéitól is.

A 19. századra jellemző liberális, alkotmányos parlamentáris rendszerek választói modellje még a jómódú férfi családfőre épült – ez a csoport az akkori társadalmaknak mindössze kb. minden huszadik tagját jelentette. Ez tekinthető a demokratikus népképviselés előzményének, de szemlélhető oligarchikus, szűk elitcsoport uralmára épülő rendszernek is. A 19. század végétől az európai parlamentáris rendszerek számára a fő kihívást már a tömegpolitika jelentette, amikor az országos politikai színtérre egyre több, alacsonyabb státusú társadalmi csoport lépett ki. Ennek hátterében a társadalmak átalakulása állt, a modernizációnak azok az elemei (írásudás terjedése, urbanizáció, modern tömegsajtó kialakulása stb.), amelyek lehetővé tették immár a tömegek számára is az országos politikai folyamatokba történő bekapcsolódást.

A parlamentarizmus demokratizálását leginkább a politikai alapjogok kiterjesztése mutatta: egyre több helyen vezették be a férfiak körében az általános választójogot, és a századfordulótól a női választójog kérdése is a politika napirendjére került. A nőkre is kiterjedő általános választójog azonban még csak Új-Zélandon (1893-tól a nők is szavazhattak, de maguk még nem voltak választhatók), Ausztráliában és az USA néhány államában (bár az őslakosok, illetve a feketék diszkriminációja mellett), valamint pár észak-európai országban (Finnország, Norvégia, Dánia) jelent meg. A tömegessé váló választójoggal párhuzamosan került sor (a nyílt helyett) a titkos szavazás bevezetésére is.

A választójog kiterjesztése a fennálló politikai rendszerek egyfajta önvédelmeként is értelmezhető, hiszen annak révén meg lehetett jeleníteni és képviselni a különböző társadalmi rétegek igényeit és érdekeit a parlamentáris politikában. A tartósan a parlamenten kívül rekedő, de erős(ödő) társadalmi erők ugyanis azal a veszéllyel fenyegettek, hogy felborítják a fennálló politikai rendszert. A demokratikus (a politikai jogokból korábban kizártak szempontjából emancipációs)

átalakulásra így tehát sor kerülhetett viszonylag békés, de konfliktusos vagy akár forradalmi változás révén is. E folyamatnak pedig újabb lökést adott az első világháború, mivel a háborús küzdelemre tekinthetünk a tömegek állami célokért történő mobilizációjaként – úgy a frontokon, mint a hátorszáiban. A háborút így a demokratizálás és a választójog kiterjesztésének jelentős hulláma követte mind a győztes, és még inkább a vesztes, illetve újonnan létrejött államokban.

A tömegpolitika kihívása a 20. század elejétől a Magyar Királyságban is megjelent, de a hatalmi elit az ország soknemzetiségű jellege, valamint a szociális feszültségek miatt nem támogató jelentősebb arányú politikai jogkiterjesztést. A társadalmi-politikai konfliktusokat azonban ez korántsem szüntette meg, sőt a háborús helyzet azokat még jelentősen fel is erősítette. Az 1918-as vereség következtében így nemcsak az akkori magyar állam bomlott fel, hanem az a parlament központú politikai rendszer is összeomlott, amelyben korábban egyáltalán nem, vagy csak igen korlátozott mértékben jelenhettek meg a nagy társadalmi csoportok képviselőire és a demokratizálás kísérletére Magyarországon forradalmi úton került sor.

Az első világháborút követő években Európában szinte mindenütt megadták az általános választójogot a férfiak számára. Sőt az akkori demokratizálási hullámban ez számos országban immár a nőkre is kiterjedt (Hollandia, Svédország, Németország, Ausztria, Csehszlovákia, Lengyelország, a három balti állam, Albánia és a rövid ideig független dél-kaukázusi országok). Az általános női választójog azonban egyes centrumországokban csak később valósult meg: Nagy-Britanniában még egy évtizedig, Franciaországban és Belgiumban a második világháború végéig, míg Svájcban egészen 1971-ig kellett várni erre. Mindez az általános választójog és demokrácia összefüggő, ugyanakkor bonyolult kapcsolatára világít rá.

A Kerepesi temetőben, a Kossuth-mauzóleumnál összegyűlt tömeg 1918. október 31-én.
Forrás: MTI Fotó

Ha a modern demokrácia alapfeltételének tartjuk a lényegében minden felnőtt állampolgárra kiterjedő választójogot, akkor e nyugat-európai országok a fenti dátumokig nem tekinthetők (teljes) demokráciának. Ugyanakkor a választójog kiterjedtsége bár fontos, de csak az egyik jellemzője egy adott politikai rendszernek, amelyen túl az egész választási rendszer szabadsága, továbbá a liberális alapelvek, mint a politikai szabadságjogok teljessége, a hatalommegosztás és a politikai intézményrendszer felépítése, illetve annak gyakorlati működése, az állam és polgárainak viszonyai mind-mind olyan tényezők, amelyek befolyásolják, hogy mely rezsimeket nevezhetjük demokráciának.

Ha tehát a teljes képet nézzük, a nyugati országok politikai rendszerei több szempontból demokratikusabbnak és – ami szintén fontos – stabilabbnak bizonyultak, mint több olyan közép- vagy kelet-európai országé, ahol általános választójog volt 1918 után.

A két világháború közötti időszak ugyanis a biztató kezdetek ellenére nem a sikeres demokratizálás időszaka volt Európában. A háborús vesztes országok közül Németországban és Ausztriában hiába alakult ki papíron mintaszerű, az elvi és intézményi szempontoknak megfelelő demokratikus parlamentarizmus, ezek egyike sem bizonyult stabilnak, az 1929-es gazdasági világválság nyomán pedig mindkettő összeomlott. Közép- és Kelet-Európa sok országában pedig az új demokratikus elvek gyakorlati megvalósítása okozott problémát, így például a jogszabályba foglalt, illetve azon túli választási manipuláció és korrupció meglehetősen általános jelenség maradt. Amikor a régióban szembekerültek egymással a nemzetállam-építő és a demokratikus célok, rendszerint az utóbbiak szorultak háttérbe, azaz az egyre inkább antidemokratikus tartalommal rendelkező centralizáció és nacionalizmus lett a jellemző.

1918. október 30–31. Orosz hadifoglyok Éljen az orosz forradalom! transzparenssal vonulnak az őszirózás forradalom idején Budapesten. Forrás: MTI Fotó

Összességében a két világháború között egyre több országban tűnt el teljesen a demokratikus rendszer: volt, ahol már az 1920-as években (a dél-európai országok, Lengyelország, Litvánia), máshol a gazdasági világválság időszakában (Németország és Ausztria mellett Lettország és Észtország) bukott el, és váltotta autoriter vagy diktatórikus rendszerre. A megmaradt demokráciák sorsát – Nagy-Britannia, Írország, Svédország és Svájc kivételével – végül a német hódítás pecsételte meg 1938 után. Mindezekkel szemben egyes országokban, például a román vagy a délszláv királyságban lényegében nem is alakult ki demokratikus rendszer az első világháború után.

Magyarország az utóbbi csoportba tartozott. Az 1918 őszi forradalom választójogi deklarációját 1919. március elején követte a részletesebb szabályozás. A 21 év feletti férfiak és a 24 év feletti, írni-olvasni tudó nők kaptak választójogot, amely így az összlakosság 50%-^{18.05}ra terjedt ki: ilyen magas arány a korabeli Európában csak más veszteseknél, Németországban és Ausztriában, valamint Nagy-Britanniában, Csehszlovákiában és északi-európai országokban volt. Ugyanakkor az 1919 áprilisára tervezett magyar parlamenti választás végül nem került megrendezésre, miután még márciusban újabb hatalomváltás történt, és létrejött a szovjet mintát követő Tanácsköztársaság. Az új rezsim áprilisban már nem demokratikus, hanem egypárti tanácsválasztást rendezett.

A Tanácsköztársaság bukása után kiépülő ellenforradalmi rendszerben parlamenti választásra végül 1920 januárjában került sor. Annak szabályozása – a háborús győztes nagyhatalmak befolyására, illetve a tömegbázissal rendelkező belső erők programjának megfelelően – még alapvetően demokratikus volt: közel általános (a választójogi korhatár, a 24 év feletti 75%-át magában foglaló, a népesség mintegy 40%-ára kiterjedő) választójoggal és titkos szavazással. Ugyanakkor a jogállamiság hiánya és a szabadságjogok erős korlátozása miatt ez esetben sem beszélhetünk szabad közéletéről és szabad választásokról. 1922-ben pedig már a választási rendszer és gyakorlat is egyértelműen antidemokratikus lett. Nem is a választásra jogosultak számának további csökkentése volt a legfőbb korlátozás, hiszen a szigorítással még mindig a népesség 30%-ára terjedt ki a választójog, amely olyan nyugat-európai országokéhoz volt hasonló, ahol a nők még nem szavazhattak. Ennél fontosabb volt két tényező: egyrészt az ország nagy részén visszaállításra került a nyílt szavazás, tehát a választóknak a szavazatszedő bizottság előtt élőszóval kellett kinyilvánítaniuk politikai preferenciájukat, másrészt az, hogy a kormány (párt)hoz kötődő, ún. hivatalos képviselőjelölteket támogatta. A nyílt szavazást ekkorra már mindenhol megszüntették Európában, miután azt nehezen lehetett összeegyeztetni a demokratizálással és tömeges választójogra épülő politikával – e magyar gyakorlatnak saját korában csak Európán kívüli párhuzamai voltak. A választók döntéseinek nyilvánossága ugyanis széles körű befolyásolási lehetőséget teremtett, legfőképpen az állami és közigazgatási szerveknek, de lényegében minden munkáltatónak. Összességében tehát Magyarországon az 1918 őszen megindult demokratizálási folyamat hamar elakadt, és a két világháború közötti politikai rendszer autoriter lett – a demokrácia és a diktatúra közötti széles szürke zónába tartozott, időben és térben változó hangsúlyokkal és jellemzőkkel.

A második világháború végén, 1945-ben újabb demokratizálási hullám következett, amely Magyarországot is érintette. A demokratikus parlamentáris rendszereket

↓ ár

sok helyütt visszaállították, a nőkre is kiterjedő általános választójog szinte mindenhol bevezetésre került. Ugyanakkor a szovjet érdekszférába került országokban vagy egyáltalán nem került sor szabad választásokra, vagy ha igen, a demokratikus kísérletek nem tartottak sokáig. Magyarországon 1945. november 4-én tartottak első ízben többpárti, demokratikus parlamenti választást, közel általános (a német nemzetiségűeket kizárták) és titkos választójoggal úgy, hogy a nőkre és férfiakra vonatkozó előírások először voltak teljesen azonosak. Pár éven belül azonban a szovjet blokk többi országához hasonló diktatúra épült ki itt is, hiába maradt meg az általános és titkos választójog.

Mindebből látható, hogy a demokratizálás többször is komoly problémákba ütközött Magyarországon. Ez azonban korántsem nevezhető magyar sajátosságnak. Míg a 19. század végétől a centrumországokat inkább a fokozatos, de folyamatos jogkiterjesztés és demokratizálás jellemezte, addig a különböző félperifériás térségek országaiban e szempontból gyakori volt a rendkívüli helyzetekben történő nekilendülés, gyors és hirtelen demokratizálás, majd azt követően a jelentős visszalépés – azaz a demokratikus és az autoriter vagy diktatórikus időszakok váltakoztak. 1945 óta azonban az általános választójog és a titkos szavazás olyan alapfeltételnek számít, amelyet számos nem demokratikus államban is megtartanak – e helyeken már más, nem a választójogot érintő antidemokratikus eszközöket és módszereket alkalmaznak.

▪ KAPCSOLÓDÓ FEJEZETEK

- 1890 Megalapítják a Magyarországi Szociáldemokrata Pártot
- 1913 A Nők Választójogi Világszövetségének kongresszusa Budapesten
- 1918 A nemzeti önrendelkezés eszménye és a Magyar Királyság szétesése
- 1919 A Magyarországi Tanácsköztársaság kikiáltása
- 1919 Horthy Miklós belovagol a budapesti Gellért térre
- 1929 A nagy gazdasági világválság
- 1937 Megalakul a Márciusi Front
- 1989 A szovjet rendszer bukása és a demokratikus átmenet

▪ IRODALOM

- Bódy Zsombor: Parlamentarizmus a parlament falain kívül. *Politikatudományi Szemle* 23. évf., 2. sz. (2014) 33–58.
- Hirata Takesi: A bethleni konszolidáció jellege a nemzetközi szakirodalom tükrében. *Valóság* 36. évf., 11. sz. (1993) 54–66.
- Ignác Károly: Folyamatosság és változás: a politikai rendszer működés módjának időbeli és térbeli különbségei. In: *A Horthy-korszak vitatott kérdései*. Budapest, 2020. 81–85.
- Janos, Andrew C.: *Haladás, hanyatlás, hegemonia Kelet-Közép-Európában*. Ford. Székely Dániel – Bohács Ákos. Budapest, 2003.
- Tomka Béla: Politika és társadalom. In: *uő: Európa társadalomtörténete a 20. században*. Budapest, 2009. 359–394.

Ignác Károly